

Opera suspicionată (OS)
Suspicious work**Opera autentică (OA)**
Authentic work

OS	Inel, C., „Ritualul incinerării cu referire la izvoarele scrise ale antichității”, <i>Patrimonium Apulunse</i> , Ed.Altip, Alba Iulia, p.43-49, 2003.
OA	Amnegui, C., Jodin, A., Ilobregat, E., Rouitlard, P., Uroz, J., “La necropole iberique de Cabezo Lucero (Guardamar del Segura”, <i>Coleccion Patrimonio</i> , 17, Madrid – Alicante, p.315-319, 1993.

Incidența minimă a suspiciunii / Minimum incidence of suspicion

p.43:6 – p.47:22

p.315:5 – p.319:9

Fișa întocmită pentru includerea suspiciunii în Indexul Operelor Plagiate în România de la
www.plagiate.ro

Ministerul Culturii și al Cultelor
Direcția județeană pentru Cultură, Culte și
Patrimoniu Cultural Național Alba

PATRIMONIUM APULENSE

ANUAR DE:

arheologie, istorie, cultură,
etnografie, muzeologie,
conservare, restaurare

III

Coordonatori:

**Gabriel Rustoiu
Dan Dorin Ovidiu**

Editura "ALTIP"
Alba Iulia - 2003

SUMAR SOMMAIRE - INHALT - CONTENTS

- STUDII ȘI COMUNICĂRI - ÉTUDES ET COMMUNICATIONS

ARHEOLOGIE

- CRISTIAN IOAN POPA* - În legătură cu câteva descoperiri Bodrogkersztur 8
- VASILE MOGA* - Din nou despre prezența militară romană în regiunea auriferă a Daciei ... 16
- MARIUS CIUTĂ* - Contribuții la locuirea romană de la Șeușa "La cărarea morii" 25
- CONSTANTIN INEL*** - Ritualul incinerării cu referiri la izvoarele scrise ale antichității 43
- CRISTIAN IOAN POPA* - Colecția de antichități a profesorului Petru Balint (Alba Iulia).. 49
- VASILE MOGA, CONSTANTIN INEL, MATEI DRĂMBĂREAN, VALER OLEA* - Piese romane de patrimoniu în bisericile de pe văile Ampoiului și Almașului 70
- DAN DORIN OVIDIU* - noi piese reprezentând dacii la Museo Vaticano 76
- AUREL DRAGOTĂ, GABRIEL TIBERIU RUSTOIU* - Un mormânt medieval timpuriu cu monedă antică perforată de la Alba Iulia "Profii" 79
- AUREL DRAGOTĂ, A.S. NICULESCU, MARIUS BREAZU, COSMIN URIAN, IZABELA BĂBUȚ, A. BREAZU* - Tipuri de brățări în cimitirele de secol X-XI 89

CRONICA CERCETĂRILOR ARHEOLOGICE DIN JUDEȚUL ALBA - 2002

- I. PAUL, MIHAI GLIGOR, CRISTIAN FLORESCU* - Raport asupra săpăturilor de eliberare de sarcină istorică efectuate în situl arheologic de la Alba Iulia - Lumea Nouă 114
- MARIUS MIHAI CIUTĂ, ADRIAN GLIGOR* - Raport preliminar privind rezultatele cercetărilor arheologice de la Șeușa - Gorgan, campania 2003 118
- MATEI DRĂMBĂREAN* - Raport privind săpătura arheologică de salvare executată pe terenul d-lui Laurențiu Muncellean, situat în Alba Iulia, str. Regimentul V Vânători, nr. 42 122
- RADU CIOBANU, GABRIEL RUSTOIU* - Șantierul arheologic de la Alba Iulia - Dealul Furcilor 124
- VASILE MOGA, CONSTANTIN INEL* - Raport privind săpătura arheologică de salvare Alba Iulia - str. Aurel Vlaicu, nr. 23, proprietar Stanciu Florin 125
- VASILE MOGA, CONSTANTIN INEL* - Raport privind săpătura arheologică de salvare Alba Iulia - str. Republicii, nr. 66, finanțator S.C. ROMPETROL DOWNSTREAM S.A. București. 126
- VIORICA RUSU-BOLINDEȚ, IOANA BARBU, RALUCA RAMONA NUȚIU* - Raport preliminar privind rezultatele cercetărilor arheologice de la Alba Iulia, str. Munteniei, nr. 15-17, sediul Guvernatorului consular al celor trei dacii, campania 2003 128
- AUREL DRAGOTĂ, GABRIEL RUSTOIU* - Raport privind cercetările executate pentru descărcarea de sarcină arheologică a terenului din str. Calea Moșilor - F.N. 132
- DANIELA MARCU ISTRATE, ANGEL ISTRATRE* - Șantierul arheologic de la Alba Iulia, Catedrala Romano-Catolică și Palatul Episcopal 134
- MARIUS CIUTĂ, ILEANA BURNICHIOIU, CĂLIN ANGHEL* - Raport preliminar privind rezultatele cercetărilor arheologice de la Sântimbru - "Biserica Reformată" (județul Alba), campania 2003 136
- GHEORGHE PETROV, PAUL SCROBOTĂ* - Biserica Adormirea Maicii Domnului din Livezile, jud. Alba. Parort preliminar de cercetare arheologică 139

RITUALUL INCINERĂRII - CONSIDERAȚII CU REFERIRI LA IZVOARELE SCRISE ALE ANTICHITĂȚII*

Constantin INEL

De-a lungul timpului practicile funerare ale inhumației și incinerăției au fost atestate la diverse populații, prin sursele arheologice, respectiv istorice – acestea din urmă doar din Antichitatea clasică. Predominarea unuia sau altuia din rituri este datorată unor diverși factori, care scapă în mare parte cercetătorilor. Astfel încât, teoriile emise de istorici pentru a schița o explicație a fiecăreia din aceste practici prezintă toate o oarecare deficiență în raport cu datele arheologice. În timp ce pentru perioada mai veche, de la preistorie la protoistorie textele scrise lipsesc, datele fiindu-ne oferite de arheologie și cercetările interdisciplinare, în perioadele istorice autorii Antichității grecești și romane aduc informații – în general ocazionale – și aici amintim pe Homer, Tucydides, Diogene Laerce, Cicero, Virgiliu, Ovidiu, Pliniu cel Bătrân, ș.a.

Credința în viața de după moarte, cu reflectare în aspectul mormintelor, în ansamblu nu diferă prea mult, fie în cazul inhumațiilor, fie al incinerățiilor. Convingerea că o sensibilitate remanentă stăpânește încă decedatul, este atât la unii cât și la ceilalți. Cadavrul, înhumat ori incinerat, este împodobit cu bijuteriile sale și însoțit de diverse obiecte, iar urna conținând resturile corpului ars este tratată ca un cadavru.

Aportul textelor Antichității naște întrebări, precum: inhumația și incinerăția sunt ele radical opuse în plan escatologic? Câteva scrieri par a sugera aceasta. Pe de o parte, corpul înhumat se reîntoarce în Pământul-mamă de unde el este scos și căruia i se redă viață¹. Pe de altă parte, arderea eliberează sufletul de învelișul carnal ce este distrus, și care-i permite reîntâlnirea stării de beatitudine totală și purificatoare².

Dar este evident că, pentru aceste practici funerare, importanța lor escatologică este extrem de apropiată. Atunci când cele două rituri funerare sunt folosite simultan la Roma, în epoca istorică, Legea celor 12 Table le citează împreună. Această coexistență nu reflectă ea, mai presus de diferențele de uzaj, aceeași credință fundamentală în supraviețuirea sufletului?

O scurtă trecere în revistă, preliminară, a noțiunilor cunoscute pare utilă și merită atenția noastră. Pentru a schița cât mai fidel modul de desfășurare a

* Observațiile din prezentul material sunt făcute pe baza studiului prof. Gilles Grévin, cuprins în monografia *La nécropole iberique de Cabezo Lucero (Guardamar del Segura, Alicante)*, Madrid – Alicante, 1993, p. 315-319.

¹ Xenofon, *Ciropedia*, VIII, 7; Cicero, *De legibus*, XI, 22, 56.

² Servius, *Ad Aen.*, III, 68; Lydus, *De mens.*, IV, 40; Quintilian, *Declam.* X, 1, 2; etc.

incinerării este necesar să se cunoască și practicile care o preced dar și cele care o succed.

Elementele care reflectă pregătirea cadavrelor, construirea rugului funerar și tratamentul la care sunt supuse resturile de oase după incinerare, ne sunt furnizate de diverse surse:

- datele arheologice ce provin din:

- cercetările cimitirelor ori a mormintelor de incineratie izolate (de exemplu resturile descoperite într-un *ustrinum*, resturile arderii într-o groapă, urmele ori absența urmelor de os ars, modul de depunere, etc.);

- cercetările metodice ale urnelor funerare în laboratoare și studiul antropologic al oaselor arse; acesta din urmă efectuat în lumina datelor oferite de medicina legală.

- datele textuale, întotdeauna parțiale, furnizate de autorii antici (am citat mai sus câțiva).

- observațiile efectuate asupra a foarte multora ritualuri de incinerare din India și Nepal, de la ridicarea rugului funerar și până la terminarea operațiunilor ce urmează încheierii cremației; ele pot contribui în același timp, cu prudența ce se impune la interpretarea factorilor arheologici.

La modul general, incineratia cuprinde adulții și adolescenții. Pentru copii, situația este complexă. Mărturiile arheologice arată că copiii de toate vârstele erau incinerati în epoca fierului. Însă trebuie știut că există excepții după zone și în funcție de vârsta subiecților.

La romani, după Pliniu „uzanțele nu permiteau incinerarea nici unei ființe umane înainte de apariția dinților”³, ceea ce înseamnă înainte de șase luni; aceștia erau înhumați⁴. Același lucru se întâmplă și în Grecia⁵, precum și la alte popoare ale Antichității. Pare, în fond că copiii decedați la naștere, născuți morți, ori femeile moarte la naștere constituiau pentru antici o anomalie de la ordinea naturală dar și de ordin social. În acest caz, practicile funerare diferă de cele referitoare la adulți.

În ce privește îmbrăcămintea/vestimentația defuncțiilor, un giulgiu putea acoperi corpul gol (aceasta mai rar), sau purtau veșmintele proprii, în acest caz cadavrul îmbrăcat era lipsit de giulgiu. Diverse obiecte de podoabă ornau eventual mortul, în funcție de condiția sa socială.

Esențele de lemn utilizate la rugul funerar variază după regiuni și influențează în mare măsură eficacitatea focului: viteza de combustie și puterea. La romani, lemnul trebuia în principiu, să fie neprelucrat. Legea celor 12 Table interzicea folosirea lemnului de *ascia*⁶. Dar mai târziu, în perioada Imperiului, apare și fasonarea și decorarea lemnului, spre exemplu cu pictură⁷.

³ Pliniu, *Hist.Nat.*, VII, 15.

⁴ Juvenal, XV, 139-140.

⁵ M.P.Nilsson, *Geschichte der griechischen Religion*, I, Munich, 1941, 139-140.

⁶ Cicero, *De legibus*, II, 23.

⁷ Pliniu, *Hist.Nat.*, XXXV, 7.

Modul de ridicare a rugului era în funcție de mediul cultural, iar în interiorul acestuia, de nivelul social; această varietate a existat întotdeauna în spațiu și timp. Astfel, forma cea mai simplă de rug putea consta dintr-o îmbinare sumară a lemnului fără ca volumul să fie mai mare decât era necesar arderii respective. Dispunerea putea fi mai elaborată, iar înălțimea rugului constituia un veritabil semn al stării sociale a defunctului⁸. În toate cazurile, îmbinarea lemnului trebuia să permită circulația aerului la baza rugului, pentru un tiraj bun și pentru realizarea unei incinerări eficiente și rapide.

Rugul poate fi separat de groapa pregătită pentru mormânt: la romani, el putea fi construit ca un *ustrinum*, arie amenajată cu acest scop. Când rugul era așezat peste groapă, în acest caz era denumit *bustum* de romani. Cele două dispuneri au coexistat în Protoistorie și în Antichitate. La Cabezo Lucero⁹ s-au descoperit gropi destul de puțin întinse și la fel de puțin adânci, care nu sunt morminte propriu-zise. Multe dintre ele conțin cenușă și prezintă pereții înroșiți datorită ardeii. Este foarte plauzibil că rugurile au putut fi ridicate pe gropi. În acestea s-au descoperit oase arse și lemn ignifecat, ca urmare a prăbușirii normale a rugului în curs de ardere și prin acțiunea celor care răspundeau de realizarea incinerării. În cimitirele gallo-romane, constatări asemănătoare s-au făcut, dar în gropile puțin adânci ce puteau să corespundă celor de rug. Groapa putea avea diverse amenajări: astfel în sudul Spaniei, în Betica, în epoca republicană, corpurile erau arse în gropi ale căror funduri erau pavate cu lespezi/plăci¹⁰. În necropolele coloniștilor dalmato-illiri din provincia Dacia, gropile mormintelor prezintă uneori amenajări din piatră de carieră, de formă circulară ori rectangulară¹¹, sau pot fi pur și simplu acoperite cu un pat de piatră mărunță pe toată suprafața de contur¹². În fine remarcăm, că oricare ar fi dispunerea rugului, nu este necesar ca acesta să fie foarte voluminos pentru arderea unui subiect de corpolență medie.

Ignorăm pentru o mare parte datele relative la care putem apela în pregătirile de incinerare de-a lungul perioadei protoistorice. Antichitatea, din contră, beneficiază de informații scrise. Știm, de altfel că toată operațiunea cremației este încredințată unui „angajat” numit *ustor* la latini¹³; el era cel care așeza corpul pe rug, aprindea focul cu torțele purtate de-a lungul cortegiului funerar, și îl întreținea.

Defunctul este, în principiu, transportat pe o targă; el poate fi luat de pe targă, sau poate să rămână, atașat ori nu, pentru a fi plasat pe rug. Poate, de asemenea să fie transportat cu un sicriu de lemn și ars cu acesta.

După ce cadavrul este așezat pe rug, el poate fi reacoperit cu paie ori cu lemn. I se redeschid ochii, după practica romană atestată de Pliniu – „*religia nu*

⁸ Plutarh, *Brutus*, 20, 3.

⁹ *La nécropole iberique de Cabezo Lucero (Guardamar del Segura, Alicante)*, Madrid – Alicante, 1993, p.316.

¹⁰ J.Prieur, *La mort dans l'Antiquité romaine*, Rennes, 1986, p.25.

¹¹ V. Moga, C.Inel, A.Gligor, A.Dragotă, *Necropola romană de incinerare din punctul Hop*, în *Alburnus Maior*, seria monografică, I, București 2003, p.193-251.

¹² V.Moga, M.Drîmbărean, C.Inel, C.Plantos, *Necropola romană de incinerare de la Tăul Cornii – punct I.Dumitraș*, în *Alburnus Maior*, seria monografică, II, sub tipar.

¹³ Catulian LIX,5; Lucain, *Pharsale*, VIII,738.

„... ca el [=corpul] să se arată cerului”¹⁴. Această indicație este prețioasă, deoarece presupune poziția corpului în decubit dorsal. Înseamnă de altfel, că această poziție era cea mai frecventă, dar și cea mai logică.

Înainte de a pune focul pe rug, romanii practică ritul de « *os resectum* ». El consistă în prelevarea unei foarte mici porțiuni din corp, în general un deget, din rațiuni de comoditate, și aruncarea peste el de trei ori a unui pumn de pământ¹⁵.

Derularea incinerăției depinde de numeroși factori: calitatea lemnului – evocată mai sus –, ajutată eventual de substanțe combustibile adjuvante precum smoală, papirus sau grăsime; condițiile meteorologice (vântul, umiditatea), starea cadavrului (corpolența, conținutul de țesut adipos), temperatura rugului, timpul de expunere la flacără, implicarea sau neglijența prepusului cremației.

✧ Defunctul putea primi libații și ofrande. La greci, libațiile sunt atestate de textele epocii homerice¹⁶. Romanii le practică, de asemenea. Ofrandele sunt de diverse categorii: veselă, alimente¹⁷ (săpăturile din mormintele de incinerăție arată în jurul acestora oase arse de animale, fructe sau resturi de fructe carbonizate, etc.), pâine sau produse de patiserie, parfumuri, flori ori produse costisitoare precum tămâia. Rugul simplu, fără ofrande, poate fi considerat ca un semn de sărăcie. ✧

În general, în primele momente ale arderii cadavrului în decubitus dorsal, se produce un fenomen de ratrație a mușchilor: membrele superioare și inferioare se repliază prin mișcări sacadate în poziția numită „*a boxerului*”. Această mișcare de retragere putea fi brutală – Pliniu citează un caz cu un personaj al cărui corp „a fost proiectat în afara rugului”; ignorând natura fenomenului, el o atribuie „violentei flăcărilor”. Când temperatura rugului era suficient de ridicată sub craniu, două fenomene diferite se pot manifesta: sau craniul „explodează” sub presiunea gazelor și vaporilor de apă (de notat că gazul carbonic provine din descompunerea albuminei creierului); sau gazul și vaporii de apă se elimină prin deschiderile naturale ale craniului.

Între timp, flăcările au distrus pielea și o parte din țesutul muscular. Grăsimile încep să se topească și constituie în plus o materie inflamabilă suplimentară (datele fizico-chimice relativ la grăsime variază după individ). Poziția numită „*a boxerului*” facilitează cremația membrilor superioare și inferioare din cauza unei mai bune circulații a aerului între acestea și lemnul în flăcări.

Prepusul (= cel mai mare peste ...) cremației întreține, în principiu, rugul ce se prăbușește puțin câte puțin spre centrul său. Apoi, el adună în mai multe rânduri, cu mai mult sau mai puțin zel, oasele ce sunt fragmentare la fel ca lemnul ars. Toracele și coloana vertebrală sunt părți ale corpului distruse în ultimul rând. Chiar dacă toate conexiunile anatomice au dispărut (nu se cunoaște nici o dovadă că ele supraviețuiesc cremației), osul și lemnul ars formează o magmă.

¹⁴ Pliniu, *Hist.Nat.*, XI, 37,55.

¹⁵ Cicero, *De legibus*, I, 24, 60.

¹⁶ Homer, *Iliada*, XXIII, 164, 178; XXIV, 47-78; *Odiseea*, X, 519; XI,27.

¹⁷ Virgiliu, *Eneida*, VI, 221.

Este adevărat că temperatura este în orice moment inegală în rug, de la periferie spre mijloc. Este rezultatul diferențelor de combustie a osului ce se reflectă în diversele culori ale fragmentelor rămase după cremație.

Incinerăția terminată, ce devine magma de cenușă, os și jărătic? Noi ignorăm ceea ce se petrece în protoistorie; se lasă jărăticul să se stingă încetul cu încetul sau se aruncă apă peste el, cum se face azi în multe comunități din Asia? La romani, aceasta se făcea cu apă sau cu vin care stingea jarul; parfum era uneori împrăștiat peste cenușă.

↳ Dacă incinerarea era practică într-o groapă (=bustum), oasele arse nu erau culese și rămăneau pe fundul gropii. Dacă incinerarea are loc într-un loc distinct, de exemplu *ustrinum*, avem două posibilități: când oasele amestecate cu resturi ale arderii sunt depuse în groapă sau într-o urnă, respectiv când oasele sunt triate pentru a fi așezate într-o urnă. Grecii epocii homerice întind oasele arse într-un strat de grăsime; totul, înfășurat într-o bucată de țesătură, este inclus într-o lădiță, o urnă sau o amforă de era îngropată. Romanii culeg oasele calcinate într-o rufă ori un alt receptacul ce nu este neapărat pusă într-o urnă. ↘

Alegerea oaselor arse putea fi foarte meticuloasă. S-a constatat în multe cazuri: la Cabezo Lucero unde mici fragmente de dinți au fost colectate, paralel în numeroase urne cinerare de epocă romană, care au fost cercetate în laborator. Spălarea resturilor osoase după culegerea lor putea fi practică: aceasta o arată aspectul oaselor conținute în urnele de la Cabezo Lucero – toate fragmentele sunt lipsite de aderenți de cenușă, carbonizați sau alții. În necropolele cercetate până acum pe teritoriul anticului Alburnus Maior, s-a putut constata că această alegere a oaselor este prezentă, aici resturile osoase descoperite fiind de foarte mici dimensiuni, și un aspect interesant, absența deocamdată din descoperirile noastre a vreunui element de dentiție.

✱ În final, resturile umane depuse în urne sau în pământ pur și simplu, sunt adesea însoțite de inventar. Complexitatea datelor oferite de inventarul funerar, merge de la diferențierile sociale bine sesizabile, până la diferențierile pe sexe, ocupații și, mai greu, pe vârste între defuncții din cadrul aceleiași necropole. Amintite mai sus, diversele categorii de ofrande aduse utilizau anumite obiecte drept suport: ceramică (în necropolele romane – turibulum, ulcioare, căni, boluri, străchini, oale, dar și omniprezentul opait), sticlă (vasele tip *unguentarium*, dar și biberoane – *gutus*, și alte recipiente). Metalul descoperit ca inventar funerar oferă informații importante legate de ocupațiile defunctului (arme și piese de echipament militar¹⁸, unelte¹⁹ – dălți, topoare, cuțite, etc.), dar și de diferențierile pe sexe (obiecte de podoabă pentru femei²⁰ – oglinzi de bronz, cercei din argint aurit,

¹⁸ C.Inel, G.Rustoiu, A.Gligor, M.Drîmbărean, R.Ciobanu, D.O.Dan, *Necropola romană de incinerare de la Alba Iulia-stația OMV*, în *Patrimonium Apulense*, II, 2002

¹⁹ V. Moga, C.Inel, A.Gligor, A.Dragotă, *Necropola romană de incinerare din punctul Hop*, în *Alburnus Maior*, seria monografică, I, București 2003, p.193-251; V.Moga, M.Drîmbărean, C.Inel, C.Plantos, *Necropola romană de incinerare de la Tăul Cornii – punct I.Dumitraș*, în *Alburnus Maior*, seria monografică, II, sub tipar.

²⁰ *Ibidem*.

mărgele din lut, sticlă sau pietre semiprețioase, coliere de bronz, ș.a.). Nu lipsesc de asemenea, pentru perioada romană, monezile depuse ca „obol al lui Charon”²¹.

Analiza interdisciplinară a tuturor acestor categorii de informații ne conduce spre obținerea unei imagini cât mai reale legate de ritul și ritualul incinerării, dar și în definirea subiectului supus incinerării, sub aspectul apartenenței sociale, al diferențierii pe categorii ocupaționale, pe sexe și, mai dificil, pe vârste.

The incineration rite – historical considerations based on sources from Antiquity

Content

This study is based on that observation made by professor Gilles Grévin in the monographic book dedicated to the Iberian necropolis from Cabezo Lucero, information given historical sources, and our researchers proceeded in the previous years in the archeological site from the ancient Alburnus Maior (today Roșia Montană). Written information about incineration ritual which we have are only from the classical Greco-Roman period, this information being completed, today, by the archeological researches, by the comparative studies about communities from India and Nepal, but in the same time, with the modern methods of auxiliary research, inclusively, with the help of legal medicine.

The interdisciplinary analysis of all this categories of information, make us to obtain an almost real image about the rite and the ritual of incineration, but it define even the thing which was cremate, its social affiliation, the differentiate from the point of view of occupation of genders, and, more difficult, of ages.

²¹ *Ibidem.*